

Nesvrstanost i razoružanje

Ranko Petković

Pokret nesvrstanosti je od samih svojih početaka zauzeo jasan i nedvosmislen stav prema naoružanju kao pojavi koja ugrožava svetski mir i bezbednost, zalažući se, grosso modo, za opšte i potpuno razoružanje pod striktnom međunarodnom kontrolom.

Motivi su, očito, bili sledeći:

1. Jedan od najvažnijih neposrednih i dugoročnih ciljeva pokreta nesvrstanosti jeste obezbeđenje svetskog mira i bezbednosti. Borba za očuvanje svetskog mira i bezbednost u akciji nesvrstanih zemalja nije izraz pacifičkih poriva i iluzija, već saznanja da je svetski mir, koji podrazumeva i uključuje mir na svim granicama, primaran uslov za obezbeđenje progresivnih društvenih preobražaja u nacionalnim i međunarodnim razmerima.

2. Besomučna trka u naoružanju, najavljena eksplozijama nuklearnih bombi nad Hirošimom i Nagasakijem potkraj drugog svetskog rata, prvi put u istoriji čovečanstva ugrozila je i sam opstanak ljudskog društva. Otuda se zalaganje za obustavljanje trke u naoružanju, posebno nuklearnom, poistovećuje ne samo sa borbom za očuvanje svetskog mira i bezbednosti, već i sveukupnog života na našoj planeti.¹

3. Takmičenje u naoružavanju sve razornijim i ubilačkim oružjima zaostřava odnose između velikih sila i otežava stvaranje atmosfere i konstelacije u kojoj bi bilo moguće rešavanje niza otvorenih pitanja u interesu čitave međunarodne zajednice.

1

Rene V.L. Vadlov: »Sve od 1945. godine svet živi u senci nuklearne katastrofe, dok su 'ograničeni' ratovi vođeni 'konvencionalnim' oružjem odneli milione ljudskih života i prouzrokovali neverovatna razaranja. U ovom istom periodu, države troše sve veće sume novca za naoružanje. U 1975. godini sredstva za naoružanje dostigla su iznos od 300 milijardi dolara, čime je narodima sveta bilo uskraćeno da ova sredstva budu utrošena za ekonomski razvoj, društvene promene i ostvarenje pravde, a da svet istovremeno nije postao

ništa bezbedniji. Stalno življenje sa nuklearnom opasnošću, zajedno sa činjenicom da nuklearno oružje nije bilo upotrebljeno od drugog svetskog svetskog rata, sve više uključuje zemlje i narode u lažnom osećanju bezbedne budućnosti. Međutim, širenje nuklearne energije sa sve ubrzanijom izgradnjom električnih centrala i uređaja za regeneraciju nuklearnih goriva, sada ulazi u novu fazu i omogućava izgradnju nuklearnog oružja«. (U članku »Od zaštoja do dijaloga«, »Međunarodna politika«, br. 672. od 1. aprila 1978)

4. Ne može se zanemariti ni ekonomski aspekt razoružanja, budući da ogromna sredstva za naoružanje ipso facto onemogućavaju njihovu upotrebu za različite društveno korisne, svrhe, a posebno za ubrzanje ekonomskog razvoja nerazvijenih zemalja.²

5. Ne bi trebalo ispustiti iz vida ni okolnost da trka u naoružanju na svetskom nivou na različite načine utiče i na ubrzano naoružavanje zemalja u razvoju, koje time bukvalno otkidaju ogromna finansijska sredstva od nasušnih potreba svog ekonomskog i društvenog razvoja.³

Sve ove okolnosti su uticale na to da nesvrstane zemlje na svakom od svojih skupova na vrhu jasno odrede svoj principijelni i akcioni stav prema trci u naoružanju i da se kategorički založe za razoružanje, u svim vidovima u kojima je ono ne samo poželjno, već i moguće u savremenoj međunarodnoj zajednici: od zalaganja za preduzimanje raznih početnih i parcijalnih mera do neizmenljivog zahteva za opštim i potpunim razoružanjem.

Kontinuitet: 1956 — 1978.

Već na Brionskom sastanku Tita, Nasera i Nehrua, 18. i 19. jula 1956, koji je ušao u istoriju pokreta nesvrstanosti kao jedan od začetničkih i pokretničkih skupova nesvrstanih zemalja, vidna pažnja je posvećena razoružanju. Imajući u vidu da se u tom trenutku zbivao jedan od prvih posleratnih ciklusa popuštanja međunarodne zategnutosti, ali da još uvek nisu bile zakopane sekire hladnog rata, trojica istaknutih državnika nesvrstanih zemalja, sasvim prirodno, došli su do razoružanja kao jednog od najvažnijih puteva ka popuštanju zategnutosti i eliminisanju opasnosti od svetskog sukoba.

2

U izveštaju Generalnog sekretara UN o «Ekonomske i socijalne posledice trke o naoružanju i vojnim izdancima» konstatuje se da je od 1961. do 1970. godine utrošeno za naoružanje 1.900 milijardi dolara; ako se nastavi ovom dinamikom, tj. da vojni budžeti apsorbuju oko 6,5 posto svetskog BNP, troškovi za naoružanje na kraju ove decenije preći će sumu od 350 milijardi dolara godišnje, po cenama iz 1970. «Mada veći deo tih izdataka — kaže se u izveštaju — tereti velike sile, teret ZUR za odbranu postaje sve teži. Svetska trgovina je zbog toga usporena, smanjuje se ekonomska i finansijska pomoć zemljama u razvoju, zaoštavaju se ekonomski i socijalni problemi većine zemalja i sveta kao celine».

3

Karin Seder: «Problem naoružanja je usko povezan sa pitanjem razvoja. Smatramo da se sredstva koja se koriste za naoružanje mogu bolje upotrebiti za razvoj siro-

mašnih zemalja. Želim da naglasim naročito tri stvari: potrebu za novim međunarodnim ekonomskim poretkom, potrebu za poništavanjem dugova najsiromašnijim zemljama i potrebu da bogate zemlje pruže znatniju pomoć siromašnijim zemljama. Značajniji transfer sredstava ne bi samo koristio zemljama u razvoju, nego bi, isto tako, mogao imati i pozitivno dejstvo na svetsku privredu u celini i na taj način utrti put za dodatni, neinflatorni podsticaj privredama tih zemalja. Švedska momentano daje doprinos za razvoj siromašnih zemalja koji odgovara jednom procentu njenog bruto nacionalnih proizvoda. Nađamo se da će i druge razvijene zemlje takođe povećati svoju pomoć za razvoj. Još jedan korak koji je preduzela Švedska je poništenje dugova najsiromašnijim zemljama na ime kredita koje im je dala za razvoj». (U intervjuu «Razoružanje i ekonomski razvoj», «Međunarodna politika», br. 667. od 16. januara 1978)

U Brionskom dokumentu, koji sadrži dvanaest tačaka, pod tačkom 6. se govori o razoružanju:

»Napredak u pravcu razoružanja neophodan je za smanjivanje straha od sukoba. Ovaj napredak treba u prvom redu da se ostvari u okviru Ujedinjenih nacija i da uključi kako atomsko i termonuklearno oružje, tako i klasično naoružanje, a isto tako i odgovarajući nadzor nad izvršenjem postignutih sporazuma. Eksplozije oružja masovnog uništavanja, čak i u eksperimentalne svrhe, treba da se obustave, pošto predstavljaju povredu međunarodnog morala i sadrže moguću opasnost za čovečanstvo — trovanje atmosfere koje pogađa druge zemlje i široke miroljubive oblasti bez obzira na granice. Fisioni materijal treba u buduće da se koristi jedino u miroljubive svrhe i njegova dalja upotreba u ratne svrhe treba da bude zabranjena. Tri šefa vlada su duboko zainteresovani za punu i ravnopravnu međunarodnu saradnju na polju miroljubive upotrebe atomske energije. Takva saradnja treba da bude organizovana u okviru Ujedinjenih nacija, a u predloženoj međunarodnoj agenciji⁴ treba da budu zastupljene sve zemlje.»⁵

Kao što se iz ovog stava Brionskog dokumenta može videti, pokretači nesvrstanih su već tada imali precizno utvrđene poglede na razoružanje. Svoje zalaganje za opšte i potpuno razoružanje oni nadopunjuju akcentiranjem posebnih i početnih mera u oblasti nuklearnog razoružanja, i državnički dalekovido insistiraju na upotrebi atomske energije u miroljubive svrhe, koje bi bilo podjednako dostupno svim zemljama.

Na *Prvoj konferenciji nesvrstanih zemalja u Beogradu*,⁶ od 1. do 6. septembra 1961, u usvojenoj Deklaraciji paragrafi 15—20 su posvećeni razoružanju. U najkraćoj interpretaciji zauzetih gledišta može se videti da su nesvrstane zemlje prišle razoružanju kao »imperativnoj nužnosti i najhitnijem zadatku čovečanstva«. Jedinствена ocena svih učesnika je da se izlaz iz trke u naoružanju može »naći jedino u opštem, potpunom i strogo međunarodno kontrolisanom razoružanju«. Razoružanje treba da uključi eliminisanje oružanih snaga, naoružanja, stranih baza, proizvodnje oružja, kao i ustanova i postrojenja za vojnu obuku, izuzev u svrhe unutrašnje bezbednosti; da uključi totalnu zabranu proizvodnje, posedovanja i upotrebe

4

dr J. Brezarić: »Danas je stanje u Međunarodnoj agenciji za atomsku energiju još uvijek nezadovoljavajuće. Odlučujuću ulogu imaju nuklearne sile i u stanju su još uvijek u dobroj mjeri nametati svoju politiku, ali ne uvijek i diktirati kao nekad. Stanje se ipak demokratizira, glas zemalja u razvoju se više čuje, te su zemlje svakim danom sve aktivnije i pružaju otpor politici monopola velikih. Takav razvoj je potrebno dalje ohrabriti i organizirati se protiv negativnog nasleđa u toj veoma važnoj agenciji UN. Na pitanje da li je to moguće, to jest pretvoriti MAAE u međunarodnu agenciju u kojoj bi sve zemlje imale podjednaka prava i obaveze i gdje bi se vodilo računa i o interesima

zemalja u razvoju — odgovor bi trebao biti da je to veoma teško, ali nije nemoguće«. (»Međunarodna politika«, br. 674. od 1. maja 1978)

5

Tekst Brionskog dokumenta u dokumentacionom prilogu knjige dr Ranko Petković »Teorijski pojmovi nesvrstanih«, izdanje »Rad«, Beograd 1974.

6

Stavovi citirani iz dokumenata usvojenih na konferencijama na vrhu nesvrstanih zemalja nalaze se u knjizi »Skupovi nesvrstanih zemalja 1961—1974«, Beograd 1974. i u knjizi »Peta konferencija nesvrstanih zemalja u Kolombu«, Beograd 1976.

nuklearnog i termonuklearnog oružja, bakteriološkog i hemijskog oružja, kao i eliminisanje opreme i uređenja za isporuku, smeštaj i operacije oružja za masovno uništavanje na nacionalnim teritorijama. Formulisan je zahtev za korišćenje vasionkog prostora isključivo u miroljubive svrhe. Traži se da nesvrstane zemlje budu zastupljene na svim konferencijama o razoružanju, da se sve diskusije o razoružanju održavaju pod pokroviteljstvom Ujedinjenih nacija, da opšte i potpuno razoružanje bude zagarantovano efikasnim sistemom inspekcije i kontrole, s tim da u odgovarajuća tela budu uključeni i predstavnici nesvrstanih zemalja. Prioritetan značaj je pridat zaključenju ugovora o zabrani svih nuklearnih i termonuklearnih proba. Najzad, nesvrstane zemlje su predložile da se sazove specijalno zasjedanje Generalne skupštine Ujedinjenih nacija ili jedna svetska konferencija o razoružanju pod pokroviteljstvom Ujedinjenih nacija da bi se pokrenuo rad na opštem razoružanju.

Na Drugoj konferenciji nesvrstanih zemalja u Kairu, od 5. do 10. oktobra 1964, u glavnom dokumentu — Programu za mir i međunarodnu saradnju — VII poglavlje je u potpunosti posvećeno problemima razoružanja. Ponovo je naglašen značaj razoružanja »kao jednog od osnovnih problema savremenog sveta« i istaknuta potreba »postizanja hitnih i praktičnih rešenja koja bi oslobodila čovečanstvo od opasnosti od rata i od osećanja nesigurnosti«. Konferencija je izrazila žaljenje što, uprkos naporima članova Komiteta 18 zemalja za razoružanje,⁷ a posebno predstavnika nesvrstanih zemalja, rezultati nisu zadovoljavajući. Sve države su pozvane da pristupe Moskovskom ugovoru o delimičnoj zabrani eksperimenata nuklearnim oružjem, koji bi trebalo da obuhvati i podzemne eksperimente. Na adresu velikih sila upućen je i zahtev da preduzmu mere koje bi dovele do smanjenja njihovih vojnih budžeta. Podvučena je opasnost od širenja nuklearnih oružja i ukazano na potrebu zaključivanja sporazuma o neširenju nuklearnog oružja. Sa svoje strane, nesvrstane zemlje »izjavljuju da su spremne da ne proizvode nuklearna oružja, da ih ne stiču i da ne vrše eksperimente sa njima«, tražeći i od drugih zemalja da preuzmu sličnu obavezu. Insistira se na zaključivanju Međunarodnog ugovora o zabrani korišćenja kosmosa u vojne svrhe. Posebna pažnja je posvećena denuklearizaciji Afrike i Latinske Amerike, kao i sprovođenju predloga o denuklearizaciji pojedinih oblasti u Evropi i Aziji i, uopšte, uspostavljanju takvih zona u drugim geografskim oblastima i na svetskim okeanima. Ponavljja se zahtev za sazivanje svetske konferencije o razoružanju pod okriljem Ujedinjenih nacija i »bilo koje druge specijalne konferencije za zaključivanje specijalnih sporazuma o izvesnim merama razoružanja«. Na kraju se govori o učešću svih nacija u »zajedničkom usavršavanju miroljubivog korišćenja atomske energije za dobro celog čovečanstva« i predlaže slobodna razmena naučnih informacija u tom cilju.

U Programu za mir i međunarodnu saradnju u VIII poglavlju se govori o vojnim paktovima, stranim trupama i bazama, što se, takođe, uklapa

7

Komiteta za razoružanje od 18 članova, osnovan na XVI zasjedanju Generalne skupštine OUN, pretvoren je 1969. godine u Konferenciju Komiteta za razoružanje od

26 članova, a na XXIX zasjedanju proširen je na 31 člana, kada je Jugoslavija postala članica Komiteta.

u splet pitanja razoružanja i bezbednosti. Centralnu tačku predstavlja stav da Kairska konferencija smatra »zadržavanje ili dalje uspostavljanje stranih vojnih baza i stacioniranje stranih trupa na teritorijama drugih zemalja, protiv izražene volje tih zemalja, kao grubo kršenje suvereniteta država i kao pretnju slobodi i međunarodnom miru.«

Na Trećoj konferenciji nesvrstanih zemalja u Lusaki, od 8. do 10. septembra 1970, u Deklaraciji o miru, nezavisnosti, razvoju, saradnji i demokratizaciji međunarodnih odnosa na nekoliko mesta se govori o razoružanju. U tački 11, među osnovnim ciljevima nesvrstanosti, navedeno je i »okonačanje trke u naoružanju, čemu bi sledilo opšte razoružanje«, kao i »suprotstavljanje uspostavljanju stranih vojnih baza i prisustvu stranih trupa na tlu drugih zemalja«. U tački 13, među merama koje će preduzeti, nesvrstane zemlje su se saglasile »da pruže energičnu podršku intenzifikaciji rada svih međunarodnih tela koja se bave problemima razoružanja, naročito u pripremama Dekade razoružanja⁸ i u primeni njenog programa, kao integralnog dela opšteg i potpunog razoružanja.«

Na istom skupu usvojena je i posebna Rezolucija o razoružanju, u kojoj je polazni stav da »opšte i potpuno razoružanje pod efikasnom međunarodnom kontrolom predstavlja imperativnu i hitnu potrebu međunarodne zajednice danas«. Izražene su velike nade u najavljenju Dekadi razoružanja i predložene sledeće mere: (I) mere na polju nuklearnog razoružanja, kao što je smanjenje proizvodnje fisionog materijala u vojne svrhe i njegovo prebacivanje na mirnodopske potrebe, zaustavljanje proizvodnje nuklearnog oružja, opšta zabrana proba, smanjenje zaliha nuklearnog oružja, i, na kraju, njihovo uništenje; (II) druge prioritete mere na polju razoružanja: sporazum o zabrani razvoja, proizvodnje i pravljenja zaliha hemijskog i biološkog (bakteriološkog) oružja i njihovo eliminisanje iz arsenala svih nacija itd; (III) mere nenaoružanja ili građenja poverenja, kao što je konvencija o neupotrebi nuklearnog oružja, demilitarizacija morskog i okeanskog dna iza jedne dogovorene linije, uspostavljanje zona slobodnih od nuklearnog oružja itd. Uz načelnu naznaku da je neophodna ravnoteža između parcijalnih ili paralelnih mera koje se odnose na ograničenje naoružanja i faktičkog razoružanja, ponovljen je zahtev da se »u pogodno vreme sazove jedna svetska konferencija o razoružanju kojoj bi imale pristupa sve države«.

Pozdravljeno je zaključivanje Ugovora o principima kojima se rukovode države u istraživanju i korišćenju svemira, kao i Sporazuma o spasavanju astronauta.

8

XXIX zasedanje Generalne skupštine OUN je prihvatilo predlog o Dekadi razoružanja 1970—80. XXX zasedanje je pozvalo države članice da usmeravaju sredstva, uštedena smanjenjem naoružanja, naročito nuklearnog, za brži razvoj zemalja u razvoju i pozvalo Generalnog sekretara UN da problem razoružanja povezuje sa problemom razvoja. XXXI zasedanje je tražilo

poboljšanje koordinacije svih mehanizama UN na području razoružanja i razvoja da bi se XXXII zasedanju omogućilo da prihvati program rada o svim aspektima potpunog i opšteg razoružanja pod međunarodnom kontrolom, u skladu sa rezolucijom GS UN 2602 E-XXIX o proglašenju Dekade razoružanja.

Na Četvrtoj konferenciji nesvrstanih zemalja u Alžiru, od 5. do 10. septembra 1973, u Političkoj deklaraciji u III poglavlju više paragrafa se odnosi na pitanja razoružanja i bezbednosti. U tri paragrafa (64, 65. i 66) se govori o obrazovanju zona mira koje mogu da doprinesu smanjenju zategnutosti i uklanjanju stranog vojnog prisustva. Daje se podrška Deklaraciji o proglašenju Indijskog okeana za zonu mira i izražava zabrinutost zbog »sve veće zategnutosti u oblasti Sredozemlja, koja je posledica izraelske agresije i koju karakteriše učvršćenje ranijih vojnih baza i porast stranih pomorskih snaga«. U paragrafima 70. do 76, u kontekstu jačanja bezbednosti i odbrane nesvrstanih zemalja, sa zabrinutošću je konstatovano da se »nastavlja priliv klasičnog oružja u zemlje koje nemaju nuklearno naoružanje, što ugrožava bezbednost nesvrstanih zemalja i stvara zategnutost u pojedinim oblastima«. Konferencija se založila za opšte i potpuno razoružanje, naročito za zabranu upotrebe nuklearnog oružja, zabranu proizvodnje nuklearnog oružja, za uništenje svih postojećih zaliha, za zabranu svih nuklearnih proba u svim sredinama i svim oblastima sveta. Uporedo s tim zahteva se zabrana upotrebe sveg postojećeg hemijskog i bakteriološkog oružja.

I na ovoj konferenciji se predlaže sazivanje »u što kraćem roku« svetske konferencije o razoružanju i naglašava »veliki doprinos koji bi nuklearna tehnologija korišćena u miroljubive svrhe i oslobađanje sredstava koja bi proistekla iz razoružanja mogli da pruže blagostanju svih naroda i ekonomskom i socijalnom razvoju zemalja u razvoju«.

Na Petoj konferenciji nesvrstanih zemalja u Kolombu, od 16. do 19. avgusta 1976, u Političkoj deklaraciji XVII poglavlje je posvećeno razoružanju i bezbednosti. U uvodnom paragrafu je izraženo uverenje da opšti mir i bezbednost mogu da budu osigurani samo opštim i potpunim razoružanjem, naročito nuklearnim razoružanjem, pod efikasnom međunarodnom kontrolom i da suštinske mere u tom cilju treba da obuhvataju potpunu obustavu svih proba nuklearnim oružjem dok se ne zaključi ugovor o zabrani proba, nedvosmisleno odricanje od upotrebe ili pretnje upotrebom nuklearnog oružja, kao i hemijskog, bakteriološkog i drugog oružja za masovno uništavanje i likvidiranje skladišta svih takvih oružja. Budući da je na ovoj konferenciji velika pažnja posvećena merama za uspostavljanje novog međunarodnog ekonomskog poretka, konstatovano je da je trka u naoružanju u suprotnosti sa naporima usmerenim u tom pravcu, s obzirom »na hitnu potrebu prebacivanja sredstava koja se troše za ubrzavanje trke u naoružanju za društveno-ekonomski razvoj, naročito zemalja u razvoju«. Posebna pažnja je posvećena održavanju diplomatske konferencije u Ženevi koja će razmatrati zabranu nekih vrsta konvencionalnog oružja, a naročito upotrebu napalm-bombi i drugog zapaljivog oružja. Naglašena je hitna potreba usvajanja efikasnih mera koje bi dovele do sazivanja svetske konferencije o razoružanju. U tom cilju je formulisana konkretan predlog: da članovi pokreta nesvrstanih zatraže održavanje Specijalnog zasedanja Generalne skupštine što je pre moguće, a najdocnije 1978, na čijem dnevnom redu bi se nalazile sledeće tačke: a) razmatranje problema razoružanja, b) pokretanje i izrada programa prioriteta i preporuka u oblasti razoružanja, c) pitanje sazivanja svetske konferencije o razoružanju.

U Političkoj deklaraciji iz Kolomba poseban odeljak je posvećen predlogu za pretvaranje Indijskog okeana u zonu mira.

Peta konferencija nesvrstanih zemalja u Kolombu usvojila je i posebnu Rezoluciju o razoružanju, kao i Predlog o Indijskom okeanu kao zoni mira. U Rezoluciji o razoružanju, posle ekspozicije motiva, nesvrstane zemlje pozivaju da se striktno zabrani upotreba, proizvodnja i nagomilavanje nuklearnog oružja, a dok se ne ostvari taj cilj, da se nuklearne sile obavežu: (a) da ne upotrebljavaju ili prete upotrebom nuklearnog oružja protiv nuklearnih država; (b) da obustave sve probe nuklearnog oružja; (c) da preduzmu mere za postepeno povlačenje nuklearnog oružja sa teritorije država koje nemaju nuklearno oružje; (d) da podrže stvaranje bezatomskih zona i zona mira i saradnje i da se nuklearne sile obavežu da će poštovati takve zone. Traži se, takođe, da se odmah zabrani proizvodnja i nagomilavanje hemijskog oružja i svakog drugog oružja za masovno uništavanje, zabrana korišćenja napalm-bombi i drugog zapaljivog oružja, kao i sredstava za ratovanje koja nanose velike patnje civilnom stanovništvu. Upućen je poziv za hitno pokretanje pregovora za postepeno ukidanje inostranih vojnih baza i povlačenje oružanih snaga sa inostranih teritorija. Ujedinjene nacije su pozvane da sazovu Specijalno zasjedanje Generalne skupštine o razoružanju u cilju razmatranja razoružanja i unapređenja razrade prioriternih programa i mera na tom polju.⁹ Rezolucija se završava pozivom za što skorije postizanje sporazuma o sazivanju svetske konferencije o razoružanju kako bi se »podstaklo rešavanje osnovnih pitanja opšteg i potpunog razoružanja pod strogom međunarodnom kontrolom«.

Pravci i akcije

Kada se analiziraju i sumiraju zahtevi nesvrstanih zemalja, sadržani u dokumentima njihovih skupova na najvišem nivou, videće se da se njihova akcija granala u više pravaca:

9

Frank Fild: »Generalna skupština UN je na XXXI zasjedanju, svojom Rezolucijom 31/189B odlučila da sazove 'Specijalno zasjedanje posvećeno razoružanju'. Ova rezolucija nije isključila mogućnost da se u budućnosti sazove i Svetska konferencija o razoružanju, niti je pomenula da je Specijalno zasjedanje Generalne skupštine UN bilo kakva zamena za glavnu konferenciju. Jasno je, međutim, da je odluka da se održi VIII specijalno zasjedanje Generalne skupštine UN označila kraj jedne faze nastojanja da se održi Svetska konferencija o razoružanju. Kao što je već rečeno, prvobitni predlog potekao je od nesvrstanih zemalja, kao i predlog za održavanje Specijalnog zasjedanja Generalne skupštine UN. V konferencija šefova

država ili vlada nesvrstanih zemalja, koja je održana avgusta 1976. godine u Kolombu, usvojila je rezoluciju u kojoj je predloženo sazivanje Specijalnog zasjedanja Generalne skupštine UN o razoružanju. Ovo je predstavljalo osnovu dela B Rezolucije 31/189 iz 1976. godine. Nije neinteresantno da se napomene da je i Svetska federacija udruženja za Ujedinjene nacije, na svojoj 25. plenarnoj skupštini održanoj oktobra 1975. godine, usvojila rezoluciju kojom se traži sazivanje Specijalnog zasjedanja Generalne skupštine o razoružanju. (U članku »Primena rezolucija Ujedinjenih nacija o razoružanju«, »Međunarodna politika«, br. 671, od 16. marta 1978)

1. Nesvrstane zemlje su neprekidno podvlačile da je njihov dalekosežni i nezamenljivi cilj — opšte i potpuno razoružanje pod strogom međunarodnom kontrolom. U toj formuli se ne pravi razlika između konvencionalnog i nuklearnog naoružanja. Ona, isto tako, ne isključuje mogućnost posebnih i parcijalnih mera razoružanja, ali ih sagledava isključivo u funkciji stvaranja uslova za opšte i potpuno razoružanje. Opšte i potpuno razoružanje se ne odvajaju od zahteva da bude praćeno i obezbeđeno sistemom striktno međunarodne kontrole.

2. Nesvrstane zemlje se nijednog trenutka nisu zanosile iluzijom da je opšte i potpuno razoružanje lako i blisko ostvariv zadatak, niti su zapadale u atmosferu apatičnog sedenja skrštenih ruku do ostvarivanja tog dalekosežnog i kompleksnog cilja. Otuda njihovo stalno insistiranje na potrebi preduzimanja početnih i parcijalnih mera razoružanja, koja ograničavaju trku u naoružavanju i predstavljaju realističan put ka opštem i potpunom razoružanju.¹⁰

3. Nesvrstane zemlje su uvek nalazile načina da posebno izraze neopходnost i hitnost nuklearnog razoružanja. Pre svega, zbog same prirode nuklearnog oružja, iz koje proističe da ono predstavlja najveću opasnost za čovečanstvo. Zatim, zbog toga što se trka u naoružavanju velikih sila i blokovskih grupacija, u čitavom posleratnom periodu, prvenstveno vodila i ispoljavala u ovladavanju i naoružavanju novim, sve opasnijim, nuklearnim oružjem. Najzad, nuklearno oružje predstavlja najznačajniji instrument obezbeđivanja dominirajućeg položaja velikih sila u savremenim međunarodnim odnosima.

4. Nesvrstane zemlje su blagovremeno uočile i sve veću opasnost od naoružavanja hemijskim i bakteriološkim oružjima. Iako bi se moglo reći da su u pitanju tzv. klasična oružja, budući da su u jednom limitiranom vidu bila upotrebljavana u minulim ratovima, moderna tehnologija ih je već uvrstila u oružja masovnog uništavanja ljudi i ljudske sredine. Reč je o prerastanju tzv. konvencionalnog naoružanja u sredstvo masovnog uništavanja, koje ne zaostaje za efektima nuklearnog oružja.

5. Nesvrstane zemlje su inicirale ili podržale prihvatanje svih do sada postignutih sporazuma u oblasti razoružanja ili tačnije, izvesnog ograničavanja trke u naoružanju: Ugovora o zabrani korišćenja Antarktiku u vojne svrhe 1961, Moskovskog sporazuma o delimičnoj zabrani nuklearnih proba 1963, Ugovora o miroljubivom korišćenju kosmosa 1967, Sporazuma o neširenju nuklearnog oružja 1968, Ugovora o proglašenju Latinske Amerike za denuklearizovanu zonu 1968, Ugovora o zabrani korišćenja morskog dna i podmorja u vojne svrhe 1972, Konvencije o zabrani bakteriološkog i toksičkog oružja 1974, Ugovora o maksimalnoj jačini nuklearnih eksplozija 1974.¹¹ Akcija nesvrstanih zemalja posebno je tekla u pravcu proširenja

10

Tito: »Na riječima, svi su za razoružanje, ali u praksi, kada treba da se pristupi konkretnom rješavanju, postavljaju se ograde i protivprijedlozi koji zapravo onemogućavaju dostizanje nekog sporazuma«.

(U debati na Prvoj konferenciji nesvrstanih zemalja u Beogradu 1961)

11

Frank Fild: »Generalna skupština UN je od 1946., na svoja trideset dva zasjedanja,

Moskovskog sporazuma o zabrani nuklearnih eksperimenata i na eksperimente pod zemljom, budući da su oni doprinosili daljem usavršavanju nuklearnog oružja. Vidna pažnja je posvećena prihvatanju i sprovođenju Ugovora o neširenju nuklearnog oružja, čiji su stvarni efekti uslovljeni njegovim univerzalnim prihvatanjem i striktnim sprovođenjem. Nije prevideno ni to da Ugovor o neširenju nuklearnog oružja, uz sva svoja stvarna i mogućna pozitivna dejstva, objektivno stabilizuje i obezbeđuje monopol velikih sila u posedovanju nuklearnog oružja.

6. Nesvrstane zemlje su jasno razgraničile svoje zalaganje za zabranu nuklearnog oružja od svog pleoajea za slobodnu upotrebu nuklearne energije u miroljubive svrhe. One su veoma rano uočile da nuklearni monopol velikih sila služi ne samo za obezbeđivanje njihove superiornosti u vojnom domenu, već i za uspostavljanje tzv. tehnološkog kolonijalizma, koji im obezbeđuje dominantan položaj i u ekonomskom razvoju, a nenuklearne zemlje odvaja od miroljubivog korišćenja nuklearne energije i uzrokuje njihovo sve izraženije ekonomsko zaostajanje. Imajući to u vidu, nesvrstane zemlje su neprekidno stavljale akcent na stvaranje uslova i mehanizama za slobodno korišćenje nuklearne energije u svrhe ekonomskog razvoja.¹²

7. Nesvrstane zemlje su nastojale da doprinesu ograničavanju trke u naoružanju i jačanju međunarodne bezbednosti usklanjanjem stranih vojnih baza sa tuđih teritorija, naročito kada su one uspostavljene bez pristanka zemlje na čijoj se teritoriji nalaze. Sličnog karaktera i dejstva je i njihov zahtev za povlačenje stranih trupa sa nacionalnih teritorija. U tim svojim nastojanjima, one su bile naročito podstaknute okolnošću da vojne baze velikih sila na teritorijama nekih nesvrstanih zemalja, uspostavljene u vreme kolonijalizma ili u doba vladavine nenarodnih režima, služe za blokovsku konfrontaciju i nasrtaje na nezavisnost zemalja na čijoj se teritoriji nalaze.

8. Nesvrstane zemlje su pridavale velik značaj akciji za denuklearizaciju pojedinih kontinenata ili užih geografskih područja. Velik je njihov doprinos potpisivanju Ugovora o denuklearizaciji Latinske Amerike u Tlatelolcou i proglašavanju Afrike za zonu bezatomskog oružja. Konfrontacija

usvojila gotovo tri stotine rezolucija o razoružanju. One se mogu kategorisati u tri glavne grupe:

1. rezolucije koje se odnose na pregovaračku mašineriju o razoružanju;
2. rezolucije o opštem i potpunom razoružanju, i
3. rezolucije o parcijalnim merama, uključujući i nacрте nekih konvencija, kao što su Sporazum o zabrani nuklearnog oružja u Latinskoj Americi (Sporazum iz Tlatelolcoa), Sporazum o zabrani nuklearnog oružja na morskome dnu i Konvencija o zabrani razvijanja, proizvodnje i držanja bakteriološkog oružja. (U članku »Prime-na rezolucija Ujedinjenih nacija o razoružanju«, »Međunarodna politika«, br. 671. od 16. marta 1978)

12

Rene V.L. Vadlov: »Računa se da se danas nekih 400.000 naučnika i inženjera bavi istraživanjima u vojne svrhe, apsorbujući oko polovine svih sredstava namenjenih naučnim istraživanjima i tehnološkom razvoju. Sa takvom 'armijom' koja ne prestaje rasti, postoji opravdana bojazan da sadašnja krhka ravnoteža bude poremećena otkrićem novog, ili 'poslednjeg' sistema naoružanja. U ovoj oblasti je teško znati gde se fantazija završava i gde realne mogućnosti počinju, ali ova neizvesnost sama po sebi predstavlja opasnost«. (U članku »Od zastoja do dijaloga«, »Međunarodna politika«, br. 672. od 1. aprila 1978)

velikih sila podstakla je inicijativu nesvrstanih zemalja za pretvaranje Indijskog okeana u zonu mira. Stvaranje ovih oaza bez nuklearnog oružja ne bi trebalo da mimoide ni druge geografske oblasti i svetska mora. Iako je lakše primenjivo u geografskim oblastima u kojima još ne postoji nuklearno oružje, ono bi moglo da predstavlja i put za sukcesivno potiskivanje nuklearnog oružja iz oblasti u kojima je već prisutno, kakav je slučaj u Evropi i na Sredozemlju.

9. Nesvrstane zemlje nisu zanemarivale ni instrumente i mehanizme za razoružanje. Njihov je kapitalni načelni stav da proces razoružanja treba da teče pod pokroviteljstvom Ujedinjenih nacija, s obzirom na to da je razoružanje vitalni interes čitave međunarodne zajednice. U tom smislu, nesvrstane zemlje su doprinele da u članstvo Komisije za razoružanje OUN budu uključene sve zemlje članice, a da u Komitet za razoružanje u Ženevi uđu i neutralne i nesvrstane zemlje. Pri tome, nesvrstane zemlje su vrlo rano shvatile da stajanje na mrtvoj tački u domenu razoružanja nije posledica manjkavosti ili pomanjkanja postojećih mehanizama, već nedostatka spremnosti i interesa velikih sila da se razoružaju.

10. Nesvrstane zemlje ne potežuju moguće efekte neposrednih pregovora velikih sila o ograničenju naoružanja, budući da su one glavni akteri u samoj trci u naoružanju. Delovanje nesvrstanih zemalja u pravcu obustavljanja hladnog rata i u prilog pregovaranja i sporazumevanja velikih sila, koje je doprinelo prihvatanju detanta, inspirisano je i mogućnošću da one, ili njihove blokovske grupacije, bilateralno postignu i određene sporazume o razoružanju. U tom smislu, nesvrstane zemlje podržavaju — iako ne smatraju dovoljnim — pregovore velikih sila SALT I i SALT II, pregovore o uzajamnom i uravnoteženom smanjivanju vojnih snaga u centralnoj Evropi (MBFR) itd.¹³

11. Nesvrstane zemlje su pozitivnim stavom prema KEBS-u podržale i napore koji se u tom užem regionalnom okviru čine u pravcu razoružanja u Evropi i na Mediteranu, u kontekstu jačanja svetskog mira i bezbednosti. Svojim inicijativama i posredničkim aktivnostima nesvrstane zemlje Ev-

13

dr Radovan Vukadinović: «U tom sklopu napora za smanjivanjem, ili, kako neki kažu, kontroliranjem oružja, posebno onog nuklearnog, izvanredno mjesto zauzimaju pregovori oko kontrole strategijskog nuklearnog oružja koje već godinama vode dvije najveće države. Nakon prvih uspjeha sa defenzivnim SALT-I zabilježen je zastoj u realizaciji SALT-II, koji bi inače trebao limitirati ofenzivno strategijsko naoružanje. No to ipak i dalje ostaje namjera obje strane, koje zbog unutrašnjih razloga i dalje stavljaju te pregovore na vrh svojih uzajamnih odnosa.

Ako se za američko-sovjetske pregovore oko kontrole strategijskog nuklearnog oružja može reći da su predstavljali dio bilateralnog dijaloga, razgovori što se više od pet godina vode u Beču poznati pod nazivom Pregovori o

uzajamnom balansirano smanjivanju vojnih snaga (MBFR) izraz su šireg, svakako, regionalnog pregovaranja u kome dvije blokovske cjeline traže, zasada neuspješno, mogućnosti smanjivanja svojih vojnih snaga. Slično poput SALT, koji se svakako nalazi u središtu détente, tako i bečki pregovori znače već stanovitu institucionalizaciju specifičnih odnosa, koja ma svoje trajnije vrijednosti i koja, bez obzira na to što nisu zabilježeni nikakvi uspjesi, ipak potvrđuje jasno prisutnu želju za pregovaranjem. (U članku «Détente — sadržaj procesa», «Međunarodna politika», br. 666. od 1. januara 1978)

14

«Jugoslavija i evropska bezbednost i saradnja» (zbornik tekstova), izdanje «Jugoslavenska stvarnost», Beograd 1977.

rope su se uvrstile u najdoslednije pobornike razoružanja na evropskom kontinentu i na Mediteranu u dosadašnjem radu KEBS-a.¹⁴

12. Nesvrstane zemlje su ukazale da isporuka oružja u vidu vojne pomoći ili na bazi kupoprodaje zemljama u razvoju doprinosi jačanju zategnutosti u regionima tzv. Trećeg sveta.¹⁵ Vojna pomoć je najčešće put ka infiltraciji velikih sila, a kupovina oružja usporava ekonomski i društveni napredak zemalja u razvoju i, sa svoje strane, podstiče pojavu nosilaca tzv. mini-imperijalizma u krugu tih zemalja. Smanjivanje vojnih budžeta velikih sila, ograničavanje isporuke i prodaje oružja doprinelo bi smanjivanju trke u naoružanju u krugu zemalja u razvoju.

13. Nesvrstane zemlje su povezale razoružanje sa ekonomskim razvojem i, u krajnjoj liniji, stvaranjem novog međunarodnog ekonomskog poretka. Basnoslovna sredstva koja se troše za naoružanje, u iznosu od preko tri stotine milijardi dolara godišnje, mogla bi u značajnoj meri biti upotrebljena za ubrzanje ekonomskog razvoja nerazvijenih zemalja i prevazilaženje ekonomskog jaza koji deli razvijeni Sever od nerazvijenog Juga i dugoročno i dalekosežno ugrožava stabilnost čitave međunarodne zajednice. Armija naučnika koji rade na istraživanju i proizvodnji novih oružja i tehničko-tehnološka postrojenja namenjena za te svrhe mogli bi biti preusmereni na istraživanje i proizvodnju dobara od neslućenog značaja za opšti prosperitet čovečanstva.¹⁶

* * *

Suočavajući se sa besplodnošću pregovora o razoružanju vođenih posle rata u različitom krugu i u raznim sredinama i, uporedo s tim, sa trkom u naoružanju na sve višem nivou i u sve širem opsegu, nesvrstane zemlje su došle do saznanja da eventualni izlaz iz tog circulus vitiosusa može da bude nađen jedino na opštim međunarodnim skupovima koji bi se pozabavili razoružanjem.¹⁷

15

Oko 3/4 oružja se prodaje zemljama u razvoju. Uvoz naoružanja u zemlje u razvoju u razdoblju od 1965. do 1975. se udvostručio; Istočna Azija je povećala uvoz za 11 posto, Afrika za 50 posto, Latinska Amerika za 256 posto, a Bliski Istok za 600 posto. Treći svet učestvuje u uvozu oružja sa 60 posto (vrednost uvoza u tom razdoblju iznosila je oko 70 milijardi dolara), a u izvozu sa svega 4 posto.

16

Štokholmski Međunarodni institut za istraživanje mira (SIPRI) konstatuje da su 1976. godine utrošene za naoružanje i vojne izdatke 334 milijarde dolara, što je ravno dvema petinama ukupnog BNP Trećeg sveta ili dva puta više od BNP svih afričkih zemalja ili za 14 puta premašuje ukupnu privatnu i javnu pomoć razvijenih zemalja zemljama u razvoju u 1976. godini. Više od 400.000 stručnjaka i naučnika je

angažovano na istraživačkom radu u domenu naoružanja, što obuhvata polovinu naučnika i stručnjaka u svetu. Izdaci za ratna istraživanja iznose 25 milijardi dolara godišnje, što angažuje dve petine svih sredstava za istraživanje, a pet puta premašuje izdatke za istraživanje u zdravstvu.

17

Tito: »Da bi se krenulo u pravcu rešavanja problema razoružanja, očigledno je da su danas neophodni ne samo pojačani napori, nego i nov način prilaznja ovom problemu. Taj novi način prilaznja zahtijeva široko i aktivno učešće i onih zemalja koje nisu uvučene u trku u naoružanju, niti su do sada bile uključene u neposredne pregovore o razoružanju. Tu naročito mislim na zemlje koje su, po svom položaju u savremenim međunarodnim zbivanjima, u mogućnosti da pridu ovom problemu bez subjektivnog optere-

Kao što smo videli, nesvrstane zemlje su prvi put još na Beogradskoj konferenciji 1961. istakle zahtev za sazivanje svetske konferencije o razoružanju i obnavljale ga na svim potonjim sastancima na vrhu, u kombinaciji sa inicijativom za sazivanje Specijalnog zasedanja Generalne skupštine o razoružanju. Njihov najrazrađeniji predlog u tom smislu, usvojen na V konferenciji u Kolombu 1976, o sazivanju Specijalnog zasedanja Generalne skupštine o razoružanju na čijem dnevnom redu se, pored ostalog, nalazi i predlog o sazivanju svetske konferencije o razoružanju, najzad je doživeo da bude prihvaćen, zakazivanjem ovog sastanka svetske organizacije isključivo posvećenog razoružanju za maj—juni 1978.

Ne zanemarujući činjenicu da je razoružanje tvrdokoran i dugoročan proces, s obzirom na interese i preokupacije svih onih koji raspolažu oružjem u cilju njegove upotrebe i zloupotrebe u sprovođenju politike sa pozicija sile, s dosta velikom dozom pouzdanja se može reći da će inicijativa nesvrstanih zemalja, bez obzira na manje ili veće neposredne efekte, predstavljati prekretničku tačku u posleratnoj hronici naoružanja-razoružanja, već samim tim što će se svetska zajednica, održavanjem Specijalnog zasedanja Generalne skupštine za krupan korak približiti svetskoj konferenciji o razoružanju, čije bi odluke mogle da obeleže stvarni početak procesa razoružanja na svetskom nivou u poslednjim decenijama 20. veka.

ćenja brigom o očuvanju sopstvenih interesa i prestiža, koje su zato u stanju da objektivnije sagledaju mogućnost rešavanja problema razoružanja i spremne su da u tom smislu i deluju». (U debati na Prvoj konferenciji nesvrstanih zemalja u Beogradu 1961)